

Családszerkezet és társas-érzelmi nehézségek kora gyermekkorban

MONOSTORI JUDIT* – SZABÓ LAURA – KOPCSÓ KRISZTINA

KSH Népelemsztudományi Kutatóintézet, Budapest

Beérkezett: 2024. július 19., elfogadva: 2024. november 6.

Tanulmányunk célja annak vizsgálata, hogy a családszerkezet hogyan függ össze a társas-érzelmi nehézségek kockázatával kora gyermekkorban. A családszerkezet leírására kialakított változó méri, hogy egy vagy két szülő neveli-e a gyermeket; hogy a párkapcsolatra épülő család intakt vagy mozaik család-e, és hogy élnek-e a családban a gyermeknek fél- és/vagy póttestvérei. Az adatok forrása a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat. Az anya, valamint a gyermek demográfiai jellemzőit is kontroll alatt tartva, eredményeink jelzik, hogy a nem intakt családok különböző típusaiban a kockázati értékek magasabbak, mint az intakt családokban. Az összefüggés a nem intakt családokra jellemző kedvezőtlenebb társadalmi státusszal és egyéb tényezőkkel (szülők közötti konfliktusok, anya mentális egészsége, lakóhely területi elhelyezkedése) magyarázható.

Kulcsszavak: családszerkezet, nem intakt családok, kora gyermekkor, társas-érzelmi nehézségek

ASSOCIATIONS BETWEEN THE FAMILY STRUCTURE AND THE RISK OF SOCIAL-EMOTIONAL DIFFICULTIES IN EARLY CHILDHOOD

The aim of our study is to investigate how family structure is related to the risk of social-emotional difficulties in early childhood. The variable measuring family structure measures not only whether a child is raised by one or two parents, or whether the family is intact or a stepfamily, but also whether the child has half- or step siblings. The data come from the Cohort '18 Growing Up in Hungary study. Bivariate analyses, and baseline model controlling with demographic data on mother and child, indicate higher social-emotional risk in different types of non-intact families than in intact families. However, further analyses show that these can be explained by the less favourable social status of non-intact families, and other relevant characteristics (e.g., conflict between parents, mental health of the mother, spatial location of residence).

Keywords: family structure, non-intact families, early childhood, social-emotional difficulties

* Levelező szerző: Monostori Judit, KSH Népelemsztudományi Kutatóintézet, 1024 Budapest, Buday László utca 1–3.
E-mail: monostori@demografia.hu

Bevezetés

Számos kutatás foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a családi háttér milyen hatással van a gyermekek fejlődésére. A szülői gondoskodás és a család anyagi háttere a gyermekek kognitív és érzelmi fejlődése, a jóllétük és egészségi állapotuk szempontjából is alapvető. A családi struktúra, vagyis az, hogy két szülő neveli a gyermeket vagy egy, hogy a gyermek intakt családban vagy mozaik családban növekszik, meghatározó abból a szempontból, hogy a szülői beruházások hogyan alakulnak. A kutatások egybehangzó eredménye alapján a gyermekek fejlődési és jóllétmutatói átlagosan a két biológiai szülőjükkel felnövekvő gyermekek esetén optimálisak (*Lee–McLanahan 2015; McLanahan–Tach–Schneider 2013; Waldfogel–Craigie–Brooks-Gunn 2010*).

Több elmélet is született annak magyarázatára, hogy a gyermekek fejlődését befolyásoló családi struktúra milyen módon fejti ki a hatását, mivel magyarázhatjuk azt, hogy a különböző típusú családokban felnövő gyermekek kognitív és érzelmi fejlődésükben is eltéréseket mutatnak. Ezeknek az elméleteknek az összegzését adja *Amato (1993)* munkája, amelyre azóta is számos, családszerkezettel foglalkozó kutatás támaszkodik.

A megfelelő anyagi források hiányát hangsúlyozó elmélet fő tétele az, hogy az intakt és a nem intakt családokban felnövekvő gyermekek fejlődésében azért van különbség, mert a szülők váláskor és válás után anyagilag nehezebb helyzetbe kerülnek (*Duncan–Hoffman 1985*). A külön költöző szülő által biztosított javak jellemzően megszűnnek vagy jelentősen csökkennek, amit a gyermek után fizetett eltartási díj (ha van ilyen) nem tud kompenzálni. A szülői veszteséget hangsúlyozó elmélet értelmében a fejlődésbeli különbségeket alapvetően az magyarázza, hogy a gyermeknek meggyengül a kapcsolata azzal a vér szerinti szülővel, akivel nem egy háztartásban él (*Amato 1987*). Az empirikus kutatások ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy ha a gyermeknek sikerül szoros kapcsolatban maradni a külön élő szülővel, az komoly protektív faktor lehet (*Dubowitz et al. 2001*). A gyermekkel együtt élő szülő gondoskodói szerepét, az időráfordítás fontosságát hangsúlyozó elmélet szerint a gyermekek hátrányai elsősorban arra vezethetők vissza, hogy azok a szülők, akik válás után a gyermekekkel maradnak, a keresőtevékenységük és a háztartási munka ellátása mellett egyedüli szülőként kevesebb időt és energiát tudnak a gyermeknevelésre fordítani.

A nem intakt családban nevelkedő gyermekek ugyanakkor sokféle utat járhatnak be. Élhetnek egyszülős családban, mozaik családban és a testvérek összetételét tekintve is különbözhetnek. Vannak, akik csak a vér szerinti testvéreikkel élnek, mások féltestvéreket vagy póttestvéreket is kapnak szüleik vagy pótszüleik korábbi kapcsolatából. A gyermekek egy részét születésétől fogva egyedül neveli az édesanyja, mások gyermekkorukban élnek meg a szüleik válását. Vannak, akik több nagyobb családi változást is megtapasztalnak gyermekkorukban, míg mások csak egy ilyet élnek meg. A kutatások azt mutatják, hogy általában az egyszülős családban nevelkedő gyermekek kimeneti mutatói a legkedvezőtlenebbek, míg a mozaik családban nevelkedőké egyfajta közbülső helyzetet mutat az egyszülős és az intakt családban élő gyermekek között (*Krueger et al. 2015*).

A pótszülők anyagi és érzelmi támogatást nyújthatnak a gyermekeknek. Ugyanakkor a pótszülő és a gyermek közötti kapcsolat konfliktusos is lehet. Nehezítheti a gyermek helyzetét, ha a különböző szülői szerepekben levő felnőttek között konfliktus van a családban, ha a külön élő vér szerinti szülő és a gyermekkel élő pótszülő között nincs harmonikus, a gyermek számára is átlátható szerepmegosztás. Ennek hiánya a gyermek számára lojalitáskonfliktust okozhat (*Stevenson–Black 1995*). Komplikáltabb helyzetet jelent és több alkalmazkodást kíván, ha a pótszülő maga is hoz gyermeket a korábbi kapcsolatából. A biológiai preferenciákat hangsúlyozó elmélet szerint ezekben az esetekben a pótszülők kevesebbet investálnak a pótgyermekeikbe, mint a vérszerintiekbe (*Daly–Wilson 1987*).

Ezt empirikus kutatások is igazolják (*Case–Paxson 2001; Jeynes 2006; Tillman 2007*). Továbbá azt is, hogy azok a gyermekek, akik nem csak a vér szerinti testvéreikkel nevelkednek, az iskolai teljesítmény és a mentális egészség vonatkozásában is hátrányban vannak azokkal szemben, akik csak a vér szerinti testvéreikkel élnek a gyermekkorukban (*Ginther–Pollak 2004; Halpern–Meekin–Tach 2008; Hofferth 2006; Tillman 2008; Yuan 2009*).

A keresztmetszeti szinten mért családi komplexitás a szülők és a gyermekek életpályájának lenyomata. Az életesemények között gyakoriságát és jelentőségét tekintve is kétségkívül az egyik legfontosabb a szülők válása. Kérdéses ugyanakkor, hogy maga a válás, az azzal járó érzelmi megterhelés vagy pedig a válás után kialakult új élethelyzet okozza a negatív hatásokat. Azt is figyelembe kell venni, hogy noha a legtöbb esetben valóban van negatív hatása a válásnak a gyermekekre (*Lucas–Nicholson–Erbas 2013; Amato 2010; Lansford et al. 2006; Andress et al. 2006; Barrett–Turner 2005; Sun–Li 2002; Amato–Sobolewski 2001*), nem minden gyermekre hat ugyanúgy a válás (*Lansford 2009*), és számos tényező csökkentheti a negatív következmények mértékét.

A kutatások arra is rámutatnak, hogy a szülők közötti konfliktus negatívan hat a gyermekek magatartására, kognitív és érzelmi fejlődésére, függetlenül attól, hogy a konfliktus a szülők együttélése alatt vagy a szülők válása után jellemzi a kapcsolatot (*Auersperg et al. 2019; O’Hara et al. 2019; Hosokawa–Katsura 2017; Davies et al. 2016; Brock–Kochanska 2016; McCoy–Cummings–Davies 2009; Troxel–Matthews 2004*). A konfliktusos párkapcsolatban a szülőség sem működik megfelelően, a szülők és a gyermekek közötti meleg és kiegyensúlyozott kapcsolat nehezebben alakul ki, ha a szülők párkapcsolata nem harmonikus (*Benson–Buehler–Gerard 2008*). Ha az intakt és a nem intakt családokban élő gyermekek kimeneti mutatóit kontrolláljuk a szülők közötti konfliktus meglétével, akkor a kimeneti mutatók különbségei jelentősen csökkennek, bizonyos dimenziókban el is tűnnek (*Amato 1993*).

Az is kérdéses, hogy a kevésbé optimális kimeneti mutatók a válás következményei vagy egy szelektív határból adódnak, abból, hogy a válás több országban is gyakoribb az alacsonyabb státuszú szülők körében. Ez azt jelenti, hogy ezekben a családokban a gyermekek már a válás előtt is bizonyos szempontból hátrányokat szenvedtek, ami a szülők rosszabb anyagi helyzetéből, lakhatási problémáiból és az alacsonyabb végzettségéből adódik (*Bradley–Corwyn 2002; Letourneau et al. 2013; Pillas et al. 2014*). A különböző státuszú szülők körében a szülőség tartalma, a szülői szerepfelfogás is eltéréseket mutat (*Kalil–Ryan 2020*). Az anyagi nehézséggel küzdő családok körében gyakoribb a büntető vagy túlzottan ellenőrző szülői magatartás, a kevésbé támogató, nem elég szenzitív viszonyulás a gyermekhez, ami összefüggésbe hozható a gyermek kognitív fejlődésbeli elmaradásával és érzelmi problémáival (*Masarik–Conger 2017*).

Hazai kutatások is utalnak arra, hogy az alacsonyabb végzettségű szülők kevesebb pénzt költenek a gyermekek kognitív fejlődését szolgáló eszközökre és szolgáltatásokra, és kevesebb időt töltenek gyermekgondozási feladatokkal, mint a magasabb végzettségű társaik (*Hajdu–Kertesi–Kézdy 2022*).

Több tanulmány is kimutatta, hogy a társadalmistatusz-változók kontrollálása után a családi struktúra kognitív fejlődésre kifejtett negatív hatásai jelentősen lecsökkennek (*Chapple 2009*).

Ahogy számos európai országban, úgy Magyarországon is igaz, hogy a gyermekes családok struktúrája rendkívül komplex. A 2022-es Népszámlálás adatai szerint a 0–24 év közötti gyermekeket nevelő családok 59%-a intakt család, 12%-a mozaik család és 27%-a egyszülős. A mozaik családok többségében a nők korábbi párkapcsolatából származó gyermekek élnek, ritkábban fordul elő, hogy a férfiak is hoznak gyermeket az új családba. A mozaik családok egy részében közös gyermekek is születnek. Noha a témára vonatkozó kutatások (*Harcza–Monostori 2017, 2018, 2020*) számos különbséget mutatnak ki ezek között a családok között, arra vonatkozóan nem ismerünk ez idáig hazai kutatásokat, hogy a kisgyermekkorú fejlődést vagy jóllétet hogyan befolyásolja a családszerkezet.

Kutatásunk a Kohorsz '18 longitudinális kutatás adatait elemzi, amely a várandósság időszakától követi a gyermekek életútját. A gyermekek kimeneti mutatójaként a hároméves korukban mért társas és érzelmi nehézségek komplex változóját használtuk. Vizsgálatunk tárgya, hogy kimutatható-e különbségek aszerint, hogy milyen családszerkezetben élnek a gyermekek, illetve ha igen, ez mennyire köszönhető szelekciós hatásoknak, azaz annak, hogy az intakt és a nem intakt családok különböznek egymástól a szülők társadalmi státuszát, a várandósság alatti anyagi helyzetüket tekintve. A szelekciós hatások után azt is vizsgáljuk, hogy a szülőség más jellemzői (a szülők közötti konfliktus, az anya mentális egészsége, a család aktuális anyagi helyzete) mennyiben határozzák meg a kimeneti mutató alakulását, és megmaradnak-e a családszerkezeti hatások, miután ezeket a tényezőket is figyelembe vesszük a gyermekek érzelmi és társas nehézségeit meghatározó tényezők sorában.

Módszer

Adatok

Adataink forrása a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat (továbbiakban Kohorsz '18), amely 2017 és 2022 között a Népeségtudományi Kutatóintézet által lefolytatott reprezentatív, longitudinális születési kohorsz vizsgálat. Az adatfelvétel célja a 2018 és 2019 tavasza között született gyermekek fejlődésének nyomon követése.

A kutatás kiinduló 8700 fős mintája a referencia-időszakban született gyermekek közel 10%-át fedi le. Az élveszületések várható száma alapján véletlenszerűen kiválasztott 628 védőnői körzetből minden olyan anya bekerült a mintába, akinek a várható szülési időpontja 2018. április 1. és 2019. április 30. közé esett a várandós kiskönyvben rögzített információ szerint. A kutatás előkészítéséről és a kiinduló mintáról lásd bővebben a kutatást ismertető jelentéseket (Veroszta 2018; Szabó et al. 2020).

A válaszadók tájékoztatását és vizsgálatba való felkérését a területi védőnők végezték. A kutatásban való önkéntes részvételhez az anyák (kiskorú személy esetén a hivatalos képviselőjük) írásos beleegyezésüket adták. A várandósság 7. hónapjában lekérdezett kutatásban 8287 anya vett részt, majd 8241, 4941 és 5948 fő válaszolt a következő három adatfelvételi hullámban a gyermek fél éves, másfél éves és hároméves korában.¹ Az első két hullám kérdéseit a védőnők kérdezték, míg a második két hullám terepmunkáját egy professzionális közvéleménykutató cég hajtotta végre. Jelenlegi tanulmányunk kimeneti változója a Kohorsz '18 adatfelvétel hároméves kori hullámának adatain alapszik, összesen 5788 anyától.

Mérés

Függő változó: a gyermekek társas és érzelmi nehézségei (t4)

A gyermekek pszichológiai alkalmazkodását a Képességek és nehézségek kérdőív (SDQ) (Goodman 1997) (magyar adaptáció: Birkás et al. 2008) 2–4 évesek számára készült változatával mértük a hároméves kori adatfelvétel idején. A 25 tételes kérdőív a következő 5 tételes alszálakból áll: érzelmi tünetek, viselkedési problémák, hiperaktivitás, kortárskapcsolati problémák és proszociális viselkedés. Az anyák minden kijelentést egy 3 fokú skála segítségével értékelték aszerint, hogy az állítás mennyire jellemző a gyermekükre: nem igaz (0), valamennyire igaz (1) vagy határozottan

¹ A COVID-19-járvány miatti lezárások súlyosan érintették az adatfelvétel terepmunkáját is. Mind a másfél, mind pedig a hároméves kori adatfelvétel terepmunkáit le kellett állítani egy időre a járványügyi rendelkezések miatt.

igaz (2). A hiányzó értékeket az anya ugyanazon alskála többi kérdésére adott válaszainak átlagával helyettesítettük, feltéve, hogy az adott alskála legalább három tételére válaszolt. Az ebben a vizsgálatban használt négy, a problémákat reprezentáló alskálát (érzelmi tünetek, viselkedési problémák, hiperaktivitás és kortárskapcsolati problémák) összegeztük. Az így képzett változó értékei 0 és 40 között szóródtak, ahol a magasabb pontszám több szocio-emocionális nehézséget jelez (min. = 0, max. = 31, $M = 10,91$, $SD = 5,58$, $n = 5770$). A képzett index jó belső konzisztenciával rendelkezett (Cronbach-alfa = 0,76). Mivel a pszichológiai nehézségek prevalenciájának becsléséhez populációspecifikus normákra van szükség (Goodman et al. 2012), és mivel a háromévesek esetében nincs időszerű, populáción alapuló, validált magyarországi határérték, elemzésünkben a Dahlberg és munkatársai (2020) által leírt gyakorlatot követtük, és a szocio-emocionális nehézségek (beleértve a határeseti és a rendellenes mértékű problémákat is) határértékének a 80. percentilist tekintettük. A változó létrehozásakor a rizikócsoporthoz soroltuk a vágóértékként (15 pont) azonosított pontszámmal jellemezhető gyermekeket is. Az így képzett mutató szerint a gyermekek 24,0%-a jellemezhető szocio-emocionális nehézségekkel.

Magyarázó változó: családi komplexitás (t4)

A magyarázó változó a családi komplexitás mutatója, amelyet a gyermek hároméves korában mértünk. Ez a mutató nemcsak a szülők párkapcsolati státuszát vette figyelembe, hanem azt is, hogy a hároméves gyermek milyen testvéri kapcsolatokba ágyazódik. A magyarázó változónak az alábbi négy kategóriáját különböztetjük meg:

1. Gyermek két vér szerinti szülővel, testvér nélkül vagy a gyermek minden testvére vér szerinti testvér (83,1%)
2. Gyermek két vér szerinti szülővel, a gyermeknek van fél- vagy póttestvére (8,4%)
3. Gyermek két szülővel, csak az egyik szülő vér szerinti (1,5%)
4. Gyermek egyedülálló anyával (7%).

Moderáló változók

Az anya legmagasabb befejezett iskolai végzettségét az első adatfelvételi hullám alapján mértük a következő három kategóriával: legfeljebb szakiskolai végzettség (ISCED 97 szerinti 0–2 és 3C kategóriák: 28,4%); érettségit adó középiskolai végzettség (ISCED 97 szerinti 3A, 3B és 4 kategóriák: 33,9%); felsőfokú végzettség (ISCED 97 szerinti 5 és 6 kategóriák: 37,6%).

A háztartási kiadások fedezésének nehézségét mind a várandós kori (t1), mind a hároméves kori (t4) adatfelvétel idején mértük a következő kérdéssel: „Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?” A kérdezettek hat válasz közül jelölhették meg a rájuk legjellemzőbbet: 1. nagy nehézségek árán, 2. nehézségek árán, 3. kisebb nehézségek árán, 4. viszonylag könnyen, 5. könnyen és 6. nagyon könnyen. Ezeket a kategóriákat négy csoportba vontuk össze: nagy nehézségek árán vagy nehézségek árán (t1: 6,8%, t4: 5,2%); kisebb nehézségek árán (t1: 26,1%; t4: 21,1%); viszonylag könnyen (t1: 43,4%; t4: 39,8%); könnyen vagy nagyon könnyen (t1: 23,8%, t4: 34,0%). Az első modellben, amikor a szelekciós mechanizmusokat teszteljük, értelemszerűen a várandós kori (mivel nincs várandósság előtti) anyagi nehézségek a háztartási kiadások fedezésében változót vonjuk be. Amikor azonban a harmadik regressziós modellben már a családszerkezeti változások hatásait is kontroll alá vesszük, akkor a hároméves gyermek „jelenlegi” családi környezeté-

nek mutatóit, így a hároméves kori háztartási kiadások fedezésének nehézségeit jellemző változót is be kell vonjuk. A két mutató mérsékelten korrelál ($r = 0,409$).

A *várandósok lakhelyeként* szolgáló NUTS2 szintű megyéket a megyére jellemző egy főre jutó GDP (2018-as értéket számolva) alapján rendeztük fejlettségi szintjük szerint három csoportba (*Kapitány 2018*): a legfejlettebb Közép-Magyarország régió (Budapest és Pest-megye: 32,0%); fejlett vidéki megyék (Bács-Kiskun; Csongrád; Fejér; Győr-Moson-Sopron; Komárom-Esztergom; Tolna; Vas; Veszprém és Zala: 33,3%); kevésbé fejlett vidéki megyék: Baranya; Békés; Borsod-Abaúj-Zemplén; Hajdú-Bihar; Heves; Jász-Nagykun-Szolnok; Nógrád, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg: 34,7%).

A gyermek vér szerinti szülei közötti kapcsolat a gyermek hároméves korában két mérésen alapult, egyrészt az együtt élő, másrészt a külön élő szülők vonatkozásában.

Az együtt élő szülők esetében az anyák egy 11 tételből álló kérdéssort töltöttek ki, amely a párjukkal való kapcsolatuk minőségére utal. A kérdéssor a Gilford-Bengtson Marital Satisfaction Scale (*Gilford–Bengtson 1979; Silverstein–Bengtson 2008*) hazai adaptációja (*Kopcsó 2018*). A kérdések egy ötételes pozitív interakció és egy hattételes negatív interakció alskálába rendeződnek. Ebben az elemzésben az utóbbi alskálához tartozó 6 tételnek az adatait használtuk, amely a szülők közötti negatív interakciókra utal. A kérdezetteknek azt kellett jelölniük egy 5-fokú skálán, hogy adott negatív interakció milyen gyakran fordul elő a párkapcsolatukban (1. szinte soha; 2. néha; 3. elég gyakran; 4. nagyon gyakran és 5. mindig). Ha egy tételnél hiányzott a válasz, azt az anya többi tételre adott válaszána átlagával pórtuk, feltéve, hogy választott legalább négy tételre. A válaszokat összegezve, egy 6 és 30 közé eső pontszám jellemzi a párkapcsolatok negatív interakciós szintjét (min. = 6, max. = 30, $M = 9,90$, $SD = 3,30$, $n = 5457$). A mutatón belüli tételek jó belső konzisztenciát jeleztek (Cronbach-alfa = 0,76). Azokat a párkapcsolatokat tekintettük konfliktusosnak, ahol a mutató értéke 12-nél nagyobb volt. Ez lényegében azt jelentette, hogy a konfliktusos párkapcsolatban élő anyák részmutatók átlagos értékét tekintve, az „elég gyakran”, „nagyon gyakran” vagy a „mindig” válaszokat jelölték meg. Ez az eseteknek a 15,4%-át jelentette.

Azok az anyák, akik nem éltek együtt az általunk vizsgált gyermek vér szerinti apjával, egy másik kérdésre válaszolva minősítették a korábbi párjukkal való jelenlegi kapcsolatukat, ha korábbi párjuk még életben volt. Öt válaszlehetőség közül jelölhették be a rájuk legjellemzőbbet arra a kérdésre, hogy „Milyen az Ön kapcsolata a gyermek apjával?”. Ezek a következők voltak: 1. nagyon rossz; 2. rossz; 3 se nem jó, se nem rossz; 4. jó és 5. nagyon jó, továbbá „nem tudom” vagy „nem alkalmazható”. Ezt a hét válaszlehetőséget három kategóriába soroltuk: nincs kapcsolat a biológiai apával (bizonytalan és nem alkalmazható válaszok; 15,2%); nem konfliktusos kapcsolat (nagyon jó, jó, sem jó, sem rossz; 63,6%); és konfliktusos kapcsolat (nagyon rossz vagy rossz; 21,3%).

A vér szerinti apával együtt élő, illetve a tőle külön élő anyák e két módszerrel megkérdezett válaszait kombináltuk. Ezen összevont kapcsolatminőség-mutató három értékű: 1. az anyának nincs kapcsolata a gyermek biológiai apjával (0,9%); 2. nem konfliktusos a kapcsolat (83,4%) és 3. konfliktusos a kapcsolat (15,7%).

A generalizált szorongásos tünetek felmérésére a kéttételes Generalized Anxiety Disorder-2 skála (GAD-2) (*Kroenke et al. 2007*) magyar fordítását (letölthető a <http://www.phqscreeners.com> oldalon) alkalmaztuk. A skála magasabb összpontszáma a generalizált szorongásos tünetek gyakoribb előfordulására utal. A válaszadók négyfokú Likert-skálán jelezték, hogy az elmúlt két hétben milyen gyakran tapasztaltak bizonyos érzéseket, viselkedésmódokat: egyszer sem (0), néhány napig (1), a napok több mint felében (2), vagy majdnem minden nap (3). A skála tételeiből összpontszámot számoltunk, amelynek értéke 0 és 6 között változhat. A képzett index elfogadható belső konzisztenciával rendelkezett (Cronbach-alfa = 0,63). A 3 vagy afölötti ponttal rendelkező anyák azok, akik szorongásos tünetekkel jellemezhetők, ez a 3 éves gyermeket nevelő anyák 10,3 százalékára jellemző.

Kontrollváltozók

Kontrollváltozóknak a kohorsz kutatásban részt vevő gyermek fő demográfiai és egészségi állapotát leíró változókat nevezzük. A gyermekek születési súlya átlagosan 3309,9 g volt ($SD = 508,5$ g, $n = 5748$), és a gyermekek 5,3%-a született kisebb súllyal, mint 2500 g. Őket tekintettük kis súllyal született gyermekeknek. A gyermekek nemét tekintve, 52,1%-uk volt fiú és 47,9%-uk lány. A gyermekek átlagos életkora hónapban kifejezve 36,2 hónap volt ($SD = 0,9$ hónap) hároméves korukban, amelyet folytonos változóként vontunk be az elemzésekbe. Az anyai életkort kategorikus változóként elemeztük, három életkori csoportot különböztetve meg: a 14–24 évesek (18,3%), 25–29 évesek (27,1%) és 30–49 évesek (54,6%) csoportjait. A milyen életkorú testvérekkel él a hároméves gyermek egy családban változó szerint a hároméves gyermekek legnagyobb csoportját azok tették ki, akik csak az idősebb testvérükkel éltek együtt (41,4%), második legnagyobb arányút azok, akik egyedüli gyermekként éltek a családban (31,6%), majd következtek azok, akiknek csak fiatalabb testvéreik éltek a háztartásban (17,2%), végül azok, akik fiatalabb és idősebb testvérrel is együtt éltek egy háztartásban (9,8%).

Statisztikai elemzések

Elemzésünkben 5788 hároméves gyermek édesanyja szerepel, akiknek 2018–2019-ben nem iker-gyermekei születtek (86 olyan anyát, akiknek több magzatuk volt, kizártunk). A kimeneti változó a gyermek társas és érzelmi nehézségének kockázatát mérő mutató dichotomizált változata, a prediktív változó pedig a család komplexitása. Először a kimeneti, a magyarázó és moderáló változók közötti kétváltozós kapcsolatokat teszteljük ANOVA F-teszttel, az átlagok egyenlőségének Welch-féle robusztus tesztjével. Ezután logisztikus regresszióelemzéssel, több kovariánst kontroll alatt tartva teszteljük a magyarázó változó és a kimeneti változó közötti többváltozós kapcsolatokat. A vizsgált három modell a következő.

Az 1. modellben a gyermek társas és érzelmi nehézségeit mérő kimeneti változó és a családi komplexitást mérő magyarázó változó közötti kapcsolatot teszteljük, kontrollálva a gyermek és az anya olyan biológiai és demográfiai jellemzőire, mint a gyermek neme és életkora a hároméves interjú idején, hónapban mérve; születési súlya; a testvérek életkor szerinti összetétele a háztartásban és az anya korcsoportja a szüléskor.

A 2. modellben az 1. modell változóit kiegészítjük a szelekciós hatások mérésére szolgáló mutatókkal. Ezek a várandóskori adatfelvétel idején mért társadalmi-gazdasági változók, úgymint az anya legmagasabb iskolai végzettsége; a háztartási kiadások fedezésének nehézsége és az anya lakóhelyének régiója.

A 3. modellben a 2. modell változóit egészítjük ki a családszerkezeti változásokhoz kapcsolható ismérvekkel: a háztartási kiadások fedezése nehézségekbe ütközik-e a gyermek hároméves korában, az anya mentális egészsége és a kutatásban részt vevő gyermek biológiai szülei párkapcsolatának a minősége (függetlenül attól, hogy az apa az anyával él-e vagy sem).

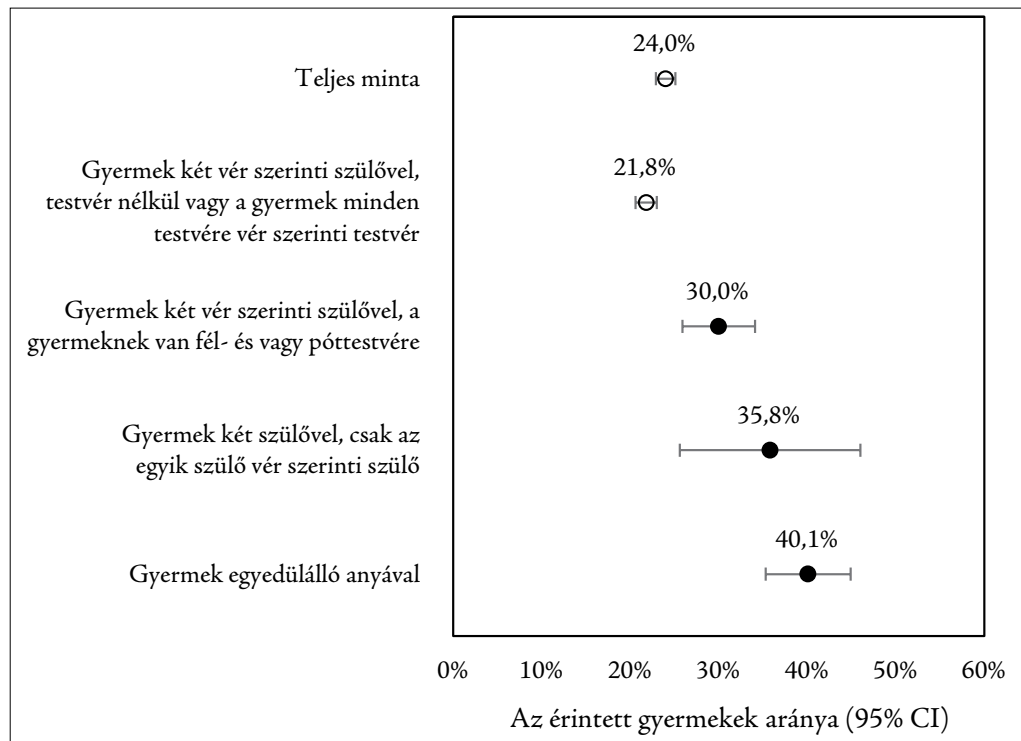
Az esélyhányadosokat és marginálisokat a 95%-os konfidenciaintervallumokkal együtt ismertetjük. Minden többváltozós statisztikai elemzést a Stata 14 statisztikai szoftverrel végeztünk, a *logistic*, *margins at means* és *marginsplot* parancsok alapján.

Eredmények

Kétváltozós eredmények

A gyermekek társas és érzelmi nehézségeit mérő mutató alapján a gyermekek 24,0%-ának vannak szocio-emocionális nehézségei. A teljes mintához képest szignifikánsan magasabb arányban küzdenek ilyen nehézségekkel azok a gyermekek, akik fél- vagy póttestvéreikkel élnek együtt (30,0%), vagy

pót apával (35,8%) vagy egyedülálló anyával (40,1%) (1. ábra). Az alapfokú iskolai végzettségű anyák gyermekei (41%), a háztartás kiadásait nehezen fedezni tudók gyermekei (45,5%), az ország kevésbé fejlett megyéiben élők gyermekei (32,1%), és a konfliktusos szülői kapcsolatban „élő” gyermekek (37,4%), szintén nagyobb kockázatnak vannak kitéve ebből a szempontból.

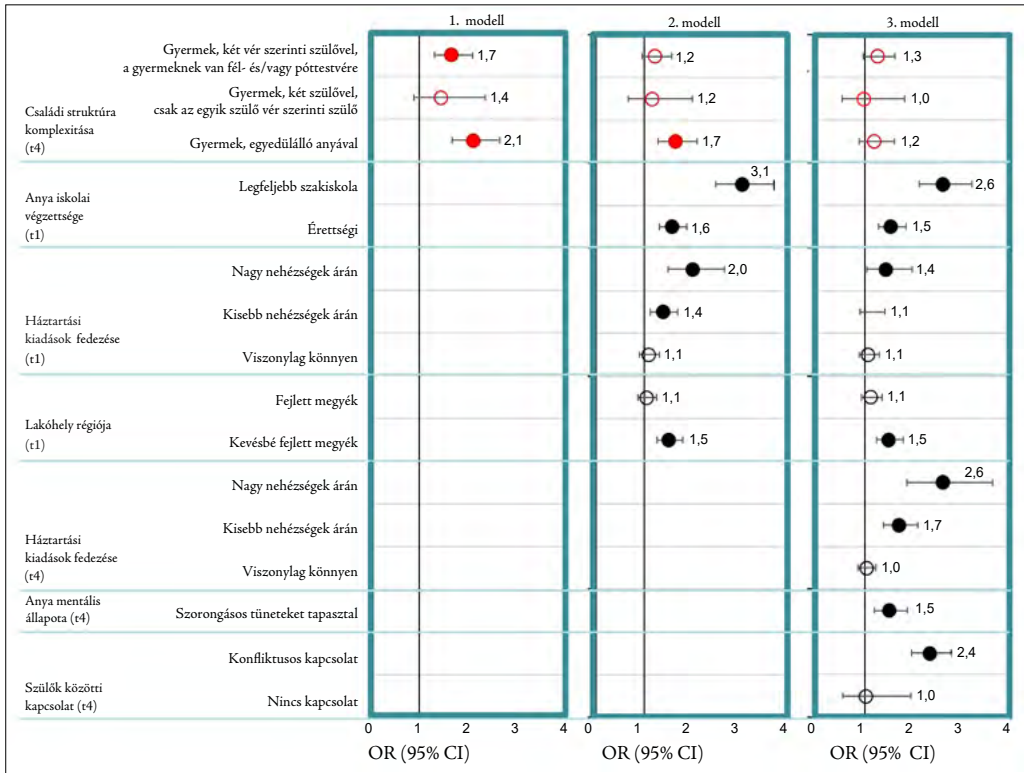
1. ábra: A szocio-emocionális nehézségekkel küzdő hároméves gyermekek aránya családi komplexitás szerint (% , 95% CI). *Jelmagyarázat:* A kitöltött jelölők jelzik, hogy adott kategóriához tartozó értékek szignifikánsan különböznek a teljes mintában mért értéktől, míg az üres jelölők azt jelzik, hogy az adott kategóriához tartozó értékek nem különböznek szignifikánsan a teljes mintában mért értéktől. *Forrás:* KSH NKI Kohorsz '18 kutatás, 2017–2022

Többváltozós eredmények

A társas és érzelmi nehézségek és a családi komplexitás kapcsolatát logisztikus regressziós modellekkel ellenőriztük. Minden modellnél kontroll alatt tartottuk a gyermek és az anya főbb biológiai és demográfiai jellemzőit.

Többváltozós elemzéseink is megerősítik, hogy a családszerkezet összefügg a gyermek társas és érzelmi nehézségeinek kockázatával akkor is, ha kontroll alatt tartjuk a gyermek és az anya bizonyos biológiai és demográfiai jellemzőit. A két biológiai szülővel, csak vér szerinti testvérrel vagy testvér nélkül élő gyermekekhez képest azok a gyermekek, akik mindkét biológiai szülővel, de pót- és/vagy féltestvérekkel is együtt élnek, 1,7-szer nagyobb valószínűséggel küzdenek szocio-emocionális nehézségekkel, az egyszülős családban élő gyermekek pedig 2,1-szer nagyobb valószínűséggel (2. ábra, 1. modell).

2. ábra: Mely csoportok körében nagyobb a kockázata annak, hogy a gyermek szocio-emocionális nehézségekkel küzdjön (esélyhányadosok, 95% konfidenciaintervallumok). *Megjegyzés:* Referenciakategóriák: gyermek két vér szerinti szülővel, testvér nélkül vagy a gyermek minden testvére vér szerinti testvér; felsőfokú iskolai végzettség; nagyon könnyen vagy könnyen fedezik a háztartás kiadásait; Közép-Magyarország lakóhely; anya nem tapasztal szorongásos tüneteket; nem konfliktusos a vér szerinti szülők közötti kapcsolat. *Jelmagyarázat:* 1. A kitöltött jelölők jelzik, hogy adott kategóriához tartozó értékek szignifikánsan különböznek a referenciakategória értékeitől, míg az üres jelölők azt jelzik, hogy az adott kategóriához tartozó értékek nem különböznek szignifikánsan a referenciakategória értékeitől. 2. t1 = várandós kori adatfelvétel; t4 = hároméves kori adatfelvétel. *Forrás:* KSH NKI Kohorsz '18 kutatás, 2017–2022

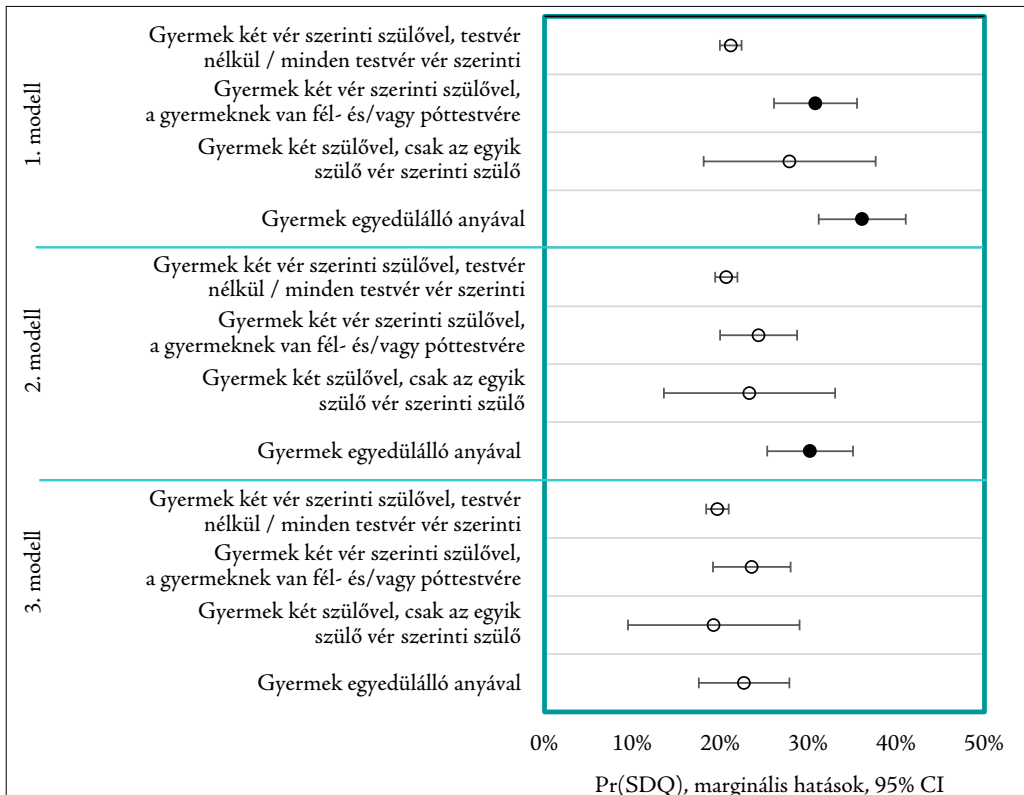
A moderáló változók második csoportjának, a szelektív hatásokat mérésére használt változók (az anya iskolai végzettsége, nehézségek a háztartási kiadások fedezésében a várandós időszakban, az anya lakóhelyének területi elhelyezkedése) bevonása után, már csak azon gyermekek körében magasabb az esélye a szocio-emocionális nehézségeknek, akik egyszülős családban élnek, továbbra is kontroll alatt tartva a gyermekek és anyák fő demográfiai és biológiai jellemzőit. Az egyszülős családokban élő gyermekek 1,7-szer nagyobb eséllyel küzdenek szocio-emocionális nehézségekkel, mint azok a gyermekek, akik két biológiai szülővel, csak vér szerinti testvérral vagy testvér nélkül élnek egy családban (2. ábra, 2. modell).

Ugyanakkor ezek a szelektív hatásokat mérő mutatók mind szignifikánsan összefüggnek a gyermek szocio-emocionális nehézségeinek kockázatával. Egyrészt, minél alacsonyabb az anya iskolai végzettsége, annál nagyobb a kockázata annak, hogy a gyermek szocio-emocionális nehézségek

kel küzdjön. A felsőfokú végzettségű anyák gyermekeihez képest a legfeljebb szakmunkás végzettségű anyák gyermekei körében ennek kockázata 3,1-szeres, míg az érettségizett anyák gyermekeinek 1,6-szor nagyobb a kockázatuk (2. ábra, 2. modell).

Hasonlóképpen, minél nehezebb egy háztartás kiadásainak a fedezése, annál nagyobb az ilyen háztartásokban élő gyermekek körében a szocio-emocionális nehézségeknek a kockázata. Az olyan háztartásokban élő gyermekek esetében, ahol nehezen vagy nagyon nehezen tudják a szülők fedezni háztartási kiadásait, 2-szer nagyobb a kockázat; és az olyan háztartásokban, ahol eléggé nehéz fedezni a kiadásokat, 1,4-szer nagyobb a kockázat (2. ábra, 2. modell). Végül a lakóhely is számít: a kevésbé fejlett magyarországi régiókban élő gyermekek esetében 1,5-szer nagyobb a kockázata a szocio-emocionális nehézségeknek, mint a Közép-Magyarország régióban élő gyermekek esetében (2. ábra, 2. modell).

Az utolsó regressziós modellben, a családszerkezeti változásokhoz kapcsolható mutatók bevonása után már nem találtunk szignifikáns különbségeket a különböző típusú családokban élő gyermekek szocio-emocionális nehézségeinek kockázatában (2. ábra, 3. modell).

3. ábra: A szocio-emocionális nehézségek becsült valószínűségei, marginális hatások. *Jelmagyarázat:* A kitöltött jelölők jelzik, hogy adott kategóriához tartozó értékek szignifikánsan különböznek a referenciakategória értékeitől (referenciakategória: gyermek két vér szerinti szülővel, testvér nélkül vagy a gyermek minden testvére vér szerinti testvér), modellenként; míg az üres jelölők azt jelzik, hogy az adott kategóriához tartozó értékek nem különböznek szignifikánsan a referenciakategória értékeitől, modellenként. *Forrás:* KSH NKI Kohorsz '18 kutatás, 2017–2022

A bevont változók „felszipantották” a családszerkezeti hatást. Hiszen mindhárom (újabb) kontroll alá vont változó szignifikánsan összefüggött ebben a modellben is a gyermekek társas-érzelmi problémáival. Minél nehezebb a hároméves gyermek háztartásában a kiadások fedezése, annál nagyobb az ilyen háztartásokban élő gyermekek körében a szocio-emocionális nehézségeknek a kockázata. Ahol nagyon nehezen vagy nehezen fedezik a kiadásokat, ott 2,6-szor, ahol pedig nehezen, ott 1,7-szer nagyobb a kockázata a gyermekek körében a szocio-emocionális nehézségeknek (2. ábra, 3. modell). A szorongásos tünetekkel küzdő anyák gyermekei körében szintén szignifikánsan magasabb, éspedig 1,5-szer magasabb a kockázat, mint az ilyen problémákkal nem küzdő anyák gyermekei körében (2. ábra, 3. modell). Emellett, ha a biológiai szülők között a kapcsolat konfliktusos, akkor 2,4-szer magasabb a kockázata a szocio-emocionális nehézségeknek, mint amikor nem konfliktusos a szülők kapcsolata (2. ábra, 3. modell).

A marginális hatásokat bemutató ábrán ugyanezeket az összefüggéseket szemléltetjük. Az első modellben, amikor is csak a gyermek és az anya demográfiai és biológiai jellemzőit kontrolláltuk, mind a fél-, vagy póttestvérekkel együtt élő gyermekek, mind az egyedülálló anyával élő gyermekek körében szignifikánsan magasabb volt a társas-érzelmi nehézségekkel küzdők aránya, mint a két vér szerinti szülővel, testvér nélkül vagy csak vér szerinti testvérrel élő gyermekek körében (30,8% szemben a 21,1%-kal; illetve 36,1% szemben a 21,2%-kal; 3. ábra). A második modellben, amikor már a társadalmi-gazdasági háttérjellemezők alapján is kiigazítottuk a mintát, akkor csak az egy-szülős gyermekek körében találtunk szignifikánsan magasabb arányban társas-érzelmi nehézséggel küzdőket, szemben a két vér szerinti szülővel, testvér nélkül vagy csak vér szerinti testvérrel élő gyermekekkel (30,2% szemben a 20,7%-kal; 3. ábra). Ha azonban a társadalmi háttérjellemezők mellé a családszerkezeti változásokhoz kapcsolható ismérveket is bevonjuk, mint amilyen a biológiai szülők kapcsolatának konfliktusos jellege, vagy az anya mentális állapota vagy a gyermek hároméves kori háztartásában a kiadások fedezésének nehézségei, akkor nem találunk a különböző család típusokban nevelkedő gyermekek körében szignifikáns eltérést a társas-érzelmi nehézségek kockázatában (3. ábra).

Következtetések

Tanulmányunkban azzal a kérdéssel foglalkoztunk, hogy a gyermekek családi háttere, azon belül a családszerkezet milyen szerepet játszik a társas és érzelmi nehézségek kialakulásában kora gyermekkorban. Az elemzésünkben használt családszerkezet-mutató nemcsak azt a hagyományos megközelítést érvényesíti, hogy a gyermeket egy vagy két szülő neveli, hanem azt is figyelembe veszi, hogy van-e pótszülő a családban, és hogy élnek-e a családban olyan gyermekek, akik a megfigyelt gyermeknek fél- vagy póttestvérei.

A kétváltozós és a többváltozós elemzés alapmodellje is összhangban van azzal a számos nemzetközi kutatásban is bemutatott kutatási eredménnyel, hogy az intakt családban nevelkedő gyermekeknél kisebb a társas és érzelmi nehézségek kialakulásának kockázata, mint bármely más család-típusban. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy ha a mindkét biológiai szülőjével együtt élő gyermekeket aszerint is vizsgáljuk, hogy a családban élnek-e fél- vagy póttestvérek, akkor azok a gyermekek, akiknek a biológiai szülőjük legalább egyike a korábbi párkapcsolatából is hozott gyermeket az új családba, nagyobb kockázatnak vannak kitéve a szocio-emocionális nehézségek kialakulásának kockázata szempontjából. Szintén magasabb kockázati értékeket mértünk azoknál a gyermekeknél, ahol két szülő nevelte a gyermeket, de az egyik nem biológiai szülő volt. Az eltérés viszont nem volt szignifikáns a referenciacsoporttól, amit az alacsony esetszámmal magyaráztunk. Ebbe a csoportba ugyanis azok a gyermekek kerültek, akiknek többségükben a szülők válását követően a gyermekkel együtt élő szülő új kapcsolatot is létesített. Ez pedig a gyermek hároméves koráig viszonylag kevés esetben

történik meg. Feltételezzük, hogy ha a gyermekeket egy későbbi életszakaszban fogjuk megfigyelni, amikor ezeknek a mozaik családoknak az aránya is növekszik, a különbségek is feltehetően szignifikánsak lesznek.

Kutatásunkban azt próbáltuk megérteni, hogy milyen tényezők állnak a fentebb bemutatott összefüggések mögött. Mi lehet a magyarázata annak, hogy bizonyos családtípusokban a gyermekek nagyobb kockázatnak vannak kitéve a társas és érzelmi nehézségek vonatkozásában, mint más családformákban?

A magyarázatok sorában nagy jelentőséggel bírnak azok, amelyek a szelekciós mechanizmusok jelentőségére hívják fel a figyelmet. Noha az elmúlt évtizedek megfigyelései alapján nem minden országban az alacsonyabb státuszú szülők körében gyakoribb a kapcsolat felbomlása, a legtöbb országban mégis azt mondhatjuk, hogy az alacsonyabb státuszúak kapcsolatai törékenyebbek. Így van ez Magyarországon is. Ez pedig relevánssá teszi a kérdést, hogy a gyermekek kimeneti mutatóiban tapasztalt különbségek vajon mennyiben magyarázhatóak azzal, hogy például a felbomló családokban a szülők alacsonyabb iskolai végzettségűek, rosszabb anyagi helyzetűek és gyermekeik fejlődésébe kevesebb erőforrást tudnak investálni.

Kutatásunk arra hívja fel a figyelmet, hogy Magyarországon a családszerkezeti különbségek mögött komoly szelekciós tényezők állnak, amelyek megmagyarázzák a mozaik családokban nevelkedő gyermekek szocio-emocionális nehézségeinek nagyobb kockázatát az intakt családokban nevelkedő gyermekekéhez képest. Az anya iskolai végzettsége, a család anyagi helyzete a várandósság ideje alatt és a lakóhely területi elhelyezkedése együttesen jól magyarázza a mozaik családokban nevelkedő gyermekek rosszabb kimeneti mutatóit. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy ezeknek a szelekciós tényezőknek a bevonása nem elegendő ahhoz, hogy megértsük az egyszülős családok gyermekeinek a társas és érzelmi nehézségekre vonatkozó nagyobb kockázatát. Ők ugyanis akkor is szignifikánsan magasabb kockázati értékekkel jellemezhetőek, ha a szelekciós tényezőket is figyelembe vesszük. Ez azt jelzi, hogy ezeknek a gyermekeknek a hátrányai más tényezőkkel is magyarázhatóak.

A szakirodalom alapján sorra vettünk három olyan további tényezőt is, amely a családszerkezet mögött rejlő okokra világíthat rá. Az egyik ilyen a család aktuális anyagi helyzete volt, ami azért releváns, mert a családok felbomlásakor jellemző, hogy romlik a szülők anyagi helyzete, ami hatással lehet a gyermek vizsgált kimeneti mutatójára is. Különösen igaz ez azokra a családokra, ahol az anya egyedül neveli tovább a gyermekét. Emellett számba vettük azt is, hogy hogyan alakul az anyák mentális állapota, mennyire jellemzőek rájuk szorongásos tünetek. Ennek a tényezőnek a jelentőségét elsősorban az egyedül nevelő szülőkkel foglalkozó szakirodalom taglalja. Az egyedül nevelők megnövekedett terhei, a felelősség miatt érzett szorongás, esetlegesen az egyszülősöket érő stigmatizálás mind hozzájárulhatnak ahhoz a lelkiállapothoz, ami nehezíti a szülői feladatok kiteljesedését. Végül megvizsgáltuk a biológiai szülők közötti kapcsolat konfliktusos jellegét is. Feltételezésünk szerint a felbomló családokban ez összességében elterjedtebb lehet, így ez magyarázatként szolgálhat a gyermekek érzelmi nehézségeire.

Adataink azt támasztják alá, hogy ezeknek a tényezőknek valóban fontos szerepük van abban, hogy a gyermekek kimeneti mutatói hogyan alakulnak. Megmagyarázzák azt is, hogy miért nagyobbak az egyszülős családban nevelkedők kockázati értékei kora gyermekkorban a társas és érzelmi nehézségekre. Ezeknek a változóknak a bevonása után ugyanis a családszerkezeti hatások eltűntek.

Kutatásunk eredményeinek értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy a gyermekek kimeneti mutatói az anyák megfigyelésein alapulnak. Ez mindenképpen torzító tényező lehet ahhoz képest, ha a megfigyeléseket egy a gyermekfejlődés sajátosságaival tisztában levő szakember végezné. Azt is feltételezhetjük, hogy ezek a torzítások szisztematikusak az anya társadalmi státusza szerint. További limitációt jelent az elemzésben az, hogy az apákra vonatkozóan nincsenek olyan adataink,

amelyek az apa lelkiállapotára, az apa-gyermek kapcsolatra utalnának. Ez utóbbira csak az anyák válaszaiból következtethetünk, ami nyilvánvalóan számos esetben komoly torzítás lehet.

A kora gyermekkori jóllétet befolyásoló tényezők rendkívül komplexek, amelyek közül csak néhány főbb hatásra tudunk rámutatni, ezek azonban jól mutatják, hogy a családszerkezeti különbségek mögött milyen tényleges hatások állnak.

IRODALOM

- AMATO, P. R. (1987) Family processes in intact, one-parent and step-parent families: The child's point of view. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 49. pp. 327–337.
- AMATO, P. R. (1993) Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 55. No. 1. pp. 23–38. <https://doi.org/10.2307/352954>
- AMATO, P. R. (2010) Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 72. No. 3. pp. 650–666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- AMATO, P. R. & SOBOLEWSKI, J. M. (2001) The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, Vol. 66. No. 6. pp. 900–921. <https://doi.org/10.2307/3088878>
- ANDRESS, H.-J., BORGLOH, B., BRÖCKEL, M., GIESSELMANN, M. & HUMMELSHEIM, D. (2006) The economic consequences of partnership dissolution: A comparative analysis of panel studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden. *European Sociological Review*, Vol. 22. No. 5. pp. 533–560. <https://doi.org/10.1093/esr/jcl012>
- AUERSPERG, F., VLASAK, T., PONOCNY, I. & BARTH, A. (2019) Long-term effects of parental divorce on mental health: A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, Vol. 119. pp. 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- BARRETT, A. E. & TURNER, R. J. (2005) Family structure and mental health: The mediating effects of socioeconomic status, family process, and social stress. *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 46. No. 2. pp. 156–169. <https://doi.org/10.1177/002214650504600203>
- BENSON, M. J., BUEHLER, C. & GERARD, J. M. (2008) Interparental hostility and early adolescent problem behavior: Spillover via maternal acceptance, harshness, inconsistency, and intrusiveness. *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 28. No. 3. pp. 428–454. <https://doi.org/10.1177/0272431608316602>
- BIRKÁS E., LAKATOS K., TÓTH I. & GERVAI J. (2008) Gyermekkori viselkedési problémák felismerésének lehetőségei rövid kérdőívvel I: A Strengths and Difficulties Questionnaire magyar változata. *Psychiatria Hungarica*, Vol. 23. No. 5. pp. 358–365.
- BRADLEY, R. H. & CORWYN, R. F. (2002) Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, Vol. 53. No. 1. pp. 371–399. [https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53\(1\).100901.135233](https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53(1).100901.135233)
- BROCK, R. L. & KOCHANSKA, G. (2016) Interparental conflict, children's security with parents, and long-term risk of internalizing problems: A longitudinal study from ages 2 to 10. *Development and Psychopathology*, Vol. 28. No. 1. pp. 45–54. <https://doi.org/10.1017/S0954579415000279>
- CASE, A. & PAXSON, C. (2001) Mothers and others: Who invests in children's health? *Journal of Health Economics*, Vol. 20. No. 3. pp. 301–328. [https://doi.org/10.1016/S0167-6296\(00\)00088-6](https://doi.org/10.1016/S0167-6296(00)00088-6)
- CHAPPLE, S. (2009) *Child Well-Being and Sole-Parent Family Structure in the OECD*; OECD: Paris, France. <https://doi.org/10.1787/225407362040>
- DAHLBERG, A., FÄLT, E., GHADERI, A., SARKADI, A. & SALARI, R. (2020) Swedish norms for the Strengths and Difficulties Questionnaire for children 3–5 years rated by parents and preschool teachers. *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 61. No. 2. pp. 253–261. <https://doi.org/10.1111/sjop.12606>

- DALY, M. & WILSON, M. (1987) The Darwinian psychology of discriminative parental solicitude. *Nebraska Symposium on Motivation*, Vol. 35. pp. 91–144.
- DAVIES, P. T., HENTGES, R. F., COE, J. L., MARTIN, M. J., STURGE-APPLE, M. L. & CUMMINGS, E. M. (2016) The multiple faces of interparental conflict: Implications for cascades of children's insecurity and externalizing problems. *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 125. No. 5. pp. 664–678. <https://doi.org/10.1037/abn0000170>
- DUBOWITZ, H., BLACK, M. M., COX, C. E., KERR, M. A., LITROWNIK, A. J., RADHAKRISHNA, A., ENGLISH, D. J., SCHNEIDER, M. W. & RUNYAN, D. K. (2001) Father involvement and children's functioning at age 6 years: A multisite study. *Child Maltreatment*, Vol. 6. No. 4. pp. 300–309. <https://doi.org/10.1177/1077559501006004003>
- DUNCAN, G. J. & HOFFMAN, S. D. (1985) A reconsideration of the economic consequences of marital disruption. *Demography*, Vol. 22. pp. 485–489.
- GILFORD, R. & BENGTON, V. (1979) Measuring marital satisfaction in three generations: Positive and negative dimensions. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 41. No. 2. pp. 387–398. <https://doi.org/10.2307/351705>
- GINTHER, D. K. & POLLAK, R. A. (2004) Family structure and children's educational outcomes: Blended families, stylized facts, and descriptives regressions. *Demography*, Vol. 41. No. 1. pp. 671–696. <https://doi.org/10.1353/dem.2004.0031>
- GOODMAN, R. (1997) The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, Vol. 38. No. 5. pp. 581–586.
- GOODMAN, A., HEIERVANG, E., FLEITLICH-BILYK, B., ALYAHRI, A., PATEL, V., MULICK, M. S. I., SLOBODSKAYA, H., DOS SANTOS, D. N. & GOODMAN, R. (2012) Cross-national differences in questionnaires do not necessarily reflect comparable differences in disorder prevalence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, Vol. 47. No. 8. pp. 1321–1331. <https://doi.org/10.1007/s00127-011-0440-2>
- HAJDU T., KERTESI G. & KÉZDI G. (2022) Idő és pénz a gyermeknevelésben Magyarországon, 1993–2010. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 69. pp. 1255–1297. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2022.11.1255>
- HALPERN-MEEKIN, S. & TACH, L. (2008) Heterogeneity in two-parent families and adolescent well-being. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 70. No. 2. pp. 435–451. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00492.x>
- HARCSA I. & MONOSTORI J. (2017) A háztartás- és családstruktúrák változások hosszú távú trendjei Magyarországon európai kontextusban: Teóriák, tévképzetek, tények. *Demográfia*, Vol. 60. No. 4. pp. 299–332. <https://doi.org/10.21543/Dem.60.4.2>
- HARCSA I. & MONOSTORI J. (2018) A háztartásstruktúra és az iskolai végzettség összefüggései. In: KOLOSI T., TÓTH I. Gy. (eds) *Társadalmi Ríport*. Budapest, TÁRKI. pp. 109–124.
- HARCSA I. & MONOSTORI J. (2020) Mozaikcsaládok. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, Vol. 10. No. 2. pp. 1–26. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.1>
- HOFFERTH, S. L. (2006) Residential father family type and child well-being: Investment versus selection. *Demography*, Vol. 43. No. 1. pp. 53–77. <https://doi.org/10.1353/dem.2006.0006>
- HOSOKAWA, R. & KATSURA, T. (2017) Marital relationship, parenting practices, and social skills development in preschool children. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, Vol. 11. No. 1. Article n.: 2. <https://doi.org/10.1186/s13034-016-0139-y>.
- JEYNES, W. H. (2006) The impact of parental remarriage on children: A meta-analysis. *Marriage & Family Review*, Vol. 40. No. 4. pp. 75–102. https://doi.org/10.1300/J002v40n04_05
- KALIL, A. & RYAN, R. (2020) Parenting practices and socioeconomic gaps in childhood outcomes. *The Future of Children*, Vol. 30. pp. 29–54. <https://doi.org/10.1353/foc.2020.0004>
- KAPITÁNY B. (2018) Az alapsokaság meghatározásának, a minta kialakításának gyakorlati lépései. In: VEROSZTA Zs. (ed.) *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás. A várandós kutatási szakasz előkészítése*. Budapest, KSH Népeségügyi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 99. pp. 11–18. <https://doi.org/10.21543/Kut.2018.99>

- KOPCSÓ K. (2018) Kérdőívelemek magyar adaptációja. In: VEROSZTA Zs. (ed.) *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás. A várandós kutatási szakasz előkészítése*. Budapest, KSH Népszégtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 99. pp. 33–40. <https://doi.org/10.21543/Kut.2018.99>
- KROENKE, K., SPITZER, R. L., WILLIAMS, J. B. W., MONAHAN, P. O. & LÖWE, B. (2007) Anxiety disorders in primary care: Prevalence, impairment, comorbidity, and detection. *Annals of Internal Medicine*, Vol. 146. No. 5. pp. 317–325.
- KRUEGER, P. M., JUTTE, D. P., FRANZINI, L., ELO, I. & HAYWARD, M. D. (2015) Family structure and multiple domains of child well-being in the United States: A cross-sectional study. *Population Health Metrics*, Vol. 13. No. 6. pp. 1–11. <https://doi.org/10.1186/s12963-015-0038-0>
- LANSFORD, J. E. (2009) Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 4. No. 2. pp. 140–152.
- LANSFORD, J. E., MALONE, P. S., CASTELLINO, D. R., DODGE, K. A., PETTIT, G. S. & BATES, J. E. (2006) Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of Family Psychology*, Vol. 20. No. 2. pp. 292–301. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.2.292>
- LEE, D. & MCLANAHAN, S. (2015) Family structure transitions and child development: Instability, selection, and population heterogeneity. *American Sociological Review*, Vol. 80. No. 4. pp. 738–763. <https://doi.org/10.1177/00031224155592129>
- LETOURNEAU, N. L., DUFFETT-LEGER, L., LEVAC, L., WATSON, B. & YOUNG-MORRIS, C. (2013) Socioeconomic status and child development: A meta-analysis. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, Vol. 21. No. 3. pp. 211–224. <https://doi.org/10.1177/1063426611421007>
- LUCAS, N., NICHOLSON, J. M. & ERBAS, B. (2013) Child mental health after parental separation: The impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*, Vol. 19. No. 1. pp. 53–69. <https://doi.org/10.5172/jfs.2013.19.1.53>
- MASARIK, A. S. & CONGER, R. D. (2017) Stress and child development: A review of the Family Stress Model. *Current Opinion in Psychology*, Vol. 13. pp. 85–90. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.05.008>
- MCCOY, K. P., CUMMINGS, E. M. & DAVIES, P. T. (2009) Constructive and destructive marital conflict, emotional security and children's prosocial behaviour. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 50. No. 3. pp. 270–279. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.01945.x>
- MCLANAHAN, S., TACH, L. & SCHNEIDER, D. (2013) The causal effects of father absence. *Annual Review of Sociology*, Vol. 39. No. 1. pp. 399–427. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145704>
- O'HARA, K. L., SANDLER, I. N., WOLCHIK, S. A. & TEIN, J. Y. (2019) Coping in context: The effects of long-term relations between interparental conflict and coping on the development of child psychopathology following parental divorce. *Development and Psychopathology*, Vol. 31. No. 5. pp. 1695–1713. <https://doi.org/10.1017/S0954579419000981>
- PILLAS, D., MARMOT, M., NAICKER, K., GOLDBLATT, P., MORRISON, J. & PIKHART, H. (2014) Social inequalities in early childhood health and development: A European-wide systematic review. *Pediatric Research*, Vol. 76. No. 5. pp. 418–424. <https://doi.org/10.1038/pr.2014.122>
- SILVERSTEIN, M. & BENGTSON, V. L. (2008) *Longitudinal Study of Generations, California 1971, 1985, 1988, 1991, 1994, 1997, 2000, 2005: Version 4 [Data set]*. Inter-University Consortium for Political and Social Research: Ann Arbor, MI, USA, 2008. <https://doi.org/10.3886/ICPSR22100.V4>
- SUN, Y. & LI, Y. (2002) Children's well-being during parents' marital disruption process: A pooled time-series analysis. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 64. No. 2. pp. 472–488. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00472.x>
- STEVENSON, M. & BLACK, K. (1995) *How Divorce Affects Offspring*. Madison (WI), Brown and Benchmark.

- SZABÓ L., BOROS J., FÁBIÁN I., GRESITS G., HORTOBÁGYI A., KAPITÁNY B., KIS R., KOPCSÓ K., LEITHEISER F., ROHR A., SPÉDER Zs. & VEROSZTA Zs. (2020) Várandós kutatási szakasz. Technikai riport. In: *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat. Kutatási Jelentések 102.* Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. <https://doi.org/10.21543/Kut.2020.102>
- TILLMAN, K. H. (2007) Family structure pathways and academic disadvantage among adolescents in stepfamilies. *Sociological Inquiry*, Vol. 77. No. 3. pp. 383–424. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2007.00198.x>
- TILLMAN, K. H. (2008) Coresident sibling composition and the academic ability, expectations and performance of youth. *Sociological Perspectives*, Vol. 51. No. 4. pp. 679–711. <https://doi.org/10.1525/sop.2008.51.4.679>
- TROXEL, W. M. & MATTHEWS, K. A. (2004) What are the costs of marital conflict and dissolution to children's physical health? *Clinical Child and Family Psychology. Review*, Vol. 7. No. 1. pp. 29–57. <https://doi.org/10.1023/b:ccfp.0000020191.73542.b0>
- VEROSZTA Zs. (2018, ed.) *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás. A várandós kutatási szakasz előkészítése.* Kutatási Jelentések 99. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. <https://doi.org/10.21543/Kut.2018.99>
- WALDFOGEL, J., CRAIGIE, T. A. & BROOKS-GUNN, J. (2010) Fragile families and child wellbeing. *Future Child. Cent. Future Child. David Lucile Packard Found*, Vol. 20. pp. 87–112. <https://doi.org/10.1353/foc.2010.0002>
- YUAN, A. (2009) Sibling relationships and adolescents' mental health: The interrelationship of structure and quality. *Journal of Family Issues*, Vol. 30. No. 9. pp. 1221–1244. <https://doi.org/10.1177/0192513X09334906>